

— fiai iránt tanúsított együttérzésben, az emberiség, sőt az ösztönös internacionalizmus nyilvánításában. A Dobossy László által is idézett jelenet — a sebesült magyar katona és Švejk találkozása, a nyelvi nehézségeket az egyszerű emberek jelbeszédével áthidaló egyetértése — a regény olvasóiban maradandó nyomokat hagy. De mélyen szívünkbe zárjuk azt a Švejket is, aki a fronton az első tűzharcban átkiált az ellenségnek: „Ne lőjeteK, hisz itt emberek vannak”.

Dobossy László könyve arra is jó példa, hogyan kell tudományos igénnyel s egyben népszerűen írni. A Švejk műfajának, a hašeki szatíra mechanizmusának sajátosságait vizsgáló fejtegetései általános, irodalomelméleti és esztétikai szempontból is figyelmet érdemelnek. Hašek szatirizáló módszerében nagy fontosságot tulajdonít az ellentétek alkalmazásának, mint amilyen például a főhős magatartásának, külső megjelenésének, bárgyúságának álcázó jellege, a švejki álarc és a mögé rejtett népi bölcsesség ellentéte. E módszer jellemzői között említi a negatív csattanóra épített anekdotát, amelyben a sokat ígérő, fontoskodó bevezető után semmitmondó, szándékoltan lapos befejező rész következik. Az ilyen anekdoták szatirikus éle többnyire az osztrák hadsereg, a közigazgatás, a politikai élet valamely jelensége ellen irányul. A szatirikus látás lényeges jegyeként emeli ki Dobossy László a kívülállást, a távlatos szemléletet, a jelenségek felülről nézését. Ebben leli meg Švejk (és Hašek) örökös derűjének forrását. Olyan „szeretettől sugárzó, barátságos mosoly” a Švejké — állapítja meg —, amelyetől „a hideg futkosott a tiszt urak hátán”. Az elméleti következtetéseket mindig bőséges példával, a regényből vett számos idézettel támasztja alá. Érvelése, gondolatmenete ezért is meggyőző, világos, könnyen követhető. Könyve — egyéb tudományos értékei mellett — megbízható kalauz a magyar olvasók körében is népszerű regény mélyebb megértéséhez, Hašek írói műhelyének, világának megismeréséhez. (*Európa Könyvkiadó 1970.*)

CSUKÁS ISTVÁN

KOMLÓS JÁNOS: NYITOTT SZEMMEL

Komlós János új kötetének tárgya: a modern irodalom jelenségei, a művészetek sokféle ágazatai, megnyilvánulási formái és problémái. Egyszerűbben: írói pályák, a regény és a drámairodalom, a modern filmművészet és képzőművészet áramlatai, társadalom és művészet bonyolult kölcsönhatásai... E gazdag, szövevényes témakört az író imponáló (ti. az elemzések során alig észrevehető, „természetesnek tűnő”) ismeretanyaggal, sok oldalról, éber, mindig kész vitakészséggel közelíti meg. Csakugyan: a „humorista, konferanszié és kabaréigazgató” Komlós számos kötete után az „esszéista, irodalmár” Komlósnak ez az első kötete. Ő maga, könyvéhez írt *Bemutatkozás*-ában némi öniróniával hangsúlyozza ezt az „első kötet” jelentést — a figyelmes olvasó azonban a művészi szemlélet és magatartás (ti. a szocialista tudatosság, a társadalmi mozgástünetek s a mindennapi élet jelenségeinek konok vallatása, a bálványok és tévhitek összetevőkre bontó teleplezése) dolgában aligha tehet különbséget a „humorista” és az „irodalmár” Komlós között. Valóban: a kötet írásain ott érzik, mindenféle finomító közeg nélkül, egy épülő, a világot átforgató társadalom küzdelmeinek, eredményeinek, távlatos hitének aktívan elkötelezett művész attitűdje. Átérik — már írásainak megszerkesztési módján, hangnemén, belső logikáján is. Esszéinek lüktetését, gondolat- és vitaritmusát legelőbb valamely személyes élmény, váratlan asszociáció határozza meg. A témával való találkozás szubjektív körülményeiben — megint csak „észrevétlen”, bravúros oldással — már rálehetünk a téma eredőire, összetevőire. Innen fokozatosan, mind feszesebb tempóban haladunk tovább: a vizsgált jelenség hatásmechanizmusa, eszmei, ideológiai értékei, az értékítéletek tanulságai felé. Komlós esszéi: az előbeszéd akusztikáját bíró fel-

szólalások. Sok esetben pedig megjegyzések, széljegyzetek már lezárt vagy épp lük-tető vita margójára.

Felszólalások: például a modern nyugati drámairodalom és filmművészet ügyében. Max Frisch, Alain Resnais vagy Fellini alkotásaiban a művészi kifejezőeszközök belső, társadalmi reflexeit vizsgálja. Az *Édes élet* vagy a *Szerelmem Hirosima* virtuóz, nagy művészettel komponált képsorai mögött a polgári pacifizmus vagy a katolicizmus, illetve csak antikatólicizmus sokszor önellentmondásos megnyilatkozásait fedezi fel. E művek kapcsán egyként számot ad a „nagy élményről” és a „nagy problémáról” is. Végső soron arról a felismerésről tehát, hogy a „nagy élmény” valós értékeihez a problémák, a vitakérdések elemző tisztázása nyomán juthatunk csak közel...

Felszólalások a társadalmi előítéletek, a tudomány, a haladás, illetve a babonák és a maradiság dolgában — sok mindenről. A lombiékébítől az úrrakétáig — sok hangon. Lelkes örömmel, finom iróniával, csevegően és kérlelhetetlenül perelve. Gonddal, felelősséggel.

Azután: felszólalások a művészetek forradalmiságáról — és álforradalmiságáról. Imponáló tárgyi apparátussal vizsgálja a nőírók helyzetét a régmúlttól napjainkig; kesernyős gúnnyal medítál az absztrakt képzőművészet lehetséges jövőjéről; elkötelezett felelősségérzettel szól a fiatal művészek jó és rossz értelemben felfogott „baloldaliságáról”; finom esztétikai elemzőkészséggel egyensúlyoz az abszurd, a burleszk, a politikai humor műfaji határvonalain... — lehetőségünkől sajna, csak sommás értékelésekre, szegényes felsorolásokra futja...

A könyv címe jelképes értelmű: Bálint Györgyöt idézi, akiről Komlós a kötet gondolatokban tán leggazdagabb, előadásmódjában legárnyaltabb tanulmányában emlékezik meg: „Bálint György nyitott szemmel, a kommunista világnézet világosságában látta meg és ismerte fel a társadalom lényegét... példája arra tanít, hogy e szerint kell élni: nyitott szemmel és keményen. Hogy ne legyen többé senki se szomorú”. (*Szépirodalmi Könyvkiadó* 1969.)

FARAGÓ VILMOS: PERBEN — HARAG NÉLKÜL

A *Perben — harag nélkül* c. kötetben Faragó Vilmos az *Élet és Irodalom* hasábjain négy-öt éve publikált kritikáinak válogatott gyűjteményét adja közre.

Faragó „hivatásos kritikus”. A kötet előszavában Garai Gábor — T. S. Eliot nyomán — tömör jellemzését adja a kritikusok e kivételes szerepű csoportjának: „...szenvedéllyel és felelősségérzettel kísérik figyelemmel koruk irodalmi termelését, szinte mindent elolvasnak ami megjelenik, és csaknem mindenre reagálnak”. Valóban: Faragó vállalkozása már eddig is, „hetenként” is lefegyverezte az olvasót. Esetenként két-három, de négy vagy öt könyvről is tudósított egyszerre, mennyiségre és minőségre is többnyire súlyos műveket méltatott szinte lélegzetvétel nélkül, ritkán észlelhető iramban. Ebben a kritikakötetben irodalmunk elmúlt négy-öt évének minden valamirevaló eseménye fellelhető. Lapjain a teljes magyar irodalom szóba kerül: az *Első Ének*-esektől Illyés Gyuláig, Csoóri Sándortól Veres Péterig, Szakonyitól Déryig — mindenki...

Faragó minden esetben a tárgyalandó művek összefüggéseiből, közös vonásaiból indul ki. Általában jó érzékkel tapintja ki irodalmunk főbb útirányait, jelzéseit. Így például, hogy regény- és novellairodalmunkban mindegyre visszakisért a századelő naturalizmusa és szecessziós törekvései. Poétikailag is találon mutat rá az empirikus és áttételesebb költészet viszonyára. Teljes együttérzésünket váltja ki, amikor a történelmünkkel való illúziótlanabb szembenézésre sürget; amikor jól észlelhető ellenszenvvel viseltetik a „népies-urbánus” vita iránt. Frappáns, esztétikailag is izgalmas fejtegetéseket olvashatunk tőle a novella és a tragédia műfajszerkezeti